

3. Орлов А.Б. Личность и сущность: внешнее и внутреннее “Я” человека // Хрестоматия по психологии личности. Т.2. – Самара, Изд. дом “Бахрах”, 1999. – С. 509–533.
4. Пов’якель Н.І., Блохіна І.О. Психологічні передумови становлення позитивної “Я”-концепції як базової компоненти самовизначення / Зб. наук. пр. “Психологія”. – Вип. 2(5). – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1999. – С. 177–183.
5. Павелків Р.В. Виховання молодших школярів за міжнародною програмою “Self-esteem” як засіб профілактики кризи підліткового віку / Зб. наук. праць. – Рівне, Рівненський державний педагогічний інститут, 1998. – Вип.4. – С.95–98.
6. Рубинштейн С.П. Основы общей психологии. – С.Пб: Питер, 1999. – 705 с.
7. Федоришин Г.М. Діагностика зовнішніх та внутрішніх чинників шкільної дезадаптації підлітків у реальній практиці // Актуальні проблеми психології / Зб. наук. праць. – К.: Ін. психол. ім.Г.С.Костюка, 2002. – Т.3. – С.88–96.
8. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Республика, 1994. – 447с.

УДК 37. 013. 43

К.О. Щедролосєва

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ СУТНОСТІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

На початку третього тисячоліття спостерігається активний процес пізнання культури, звернення до її джерел, намагання осягнути закони, що визначають динаміку розвитку, утвердження культурних норм у повсякденному житті, прагнення вплинути на протікання соціокультурних процесів у модернізованому суспільстві. Даний процес викликано, передусім “глобалізацією життя на планеті Земля, яка з досить абстрактного географічного образу все більше перетворюється на цілком реальний спільний дім усього людства. І, таким чином, ця обставина змушує принаймні уявляти як виглядають наші сусіди, як вони живуть і що треба знати, аби порозумітися з ними” [1, 4].

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється становленням системи національної освіти, орієнтованої на загальнолюдські, національні й регіональні цінності, вивченням предметів культурологічного циклу в загальноосвітній та вищій школах, що є важливим чинником духовного розвитку, набуттям художньо-естетичної та загальної культури, гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність, структуру феномену “художня культура” на основі аналізу соціально-філософської, культурологічної та психолого-педагогічної літератури.

Виходячи з мети, ми визначили такі завдання: розкрити особливості та соціально значущі функції художньої культури як однієї з найрізноманітніших сфер культури; довести важливість та своєчасність введення художньої культури в психолого-педагогічну практику.

Аналіз поняття “художня культура” неможливий без опори на досягнення філософської та психологічної теорії про людину і закономірності її розвитку як творчої особистості. Вирішальне значення має виявлення теоретичного коріння поняття “художня культура”, розгляд якого слід починати з тлумачення категорії “культура” (від лат. cultura – обробіток, вирощування, догляд; у педагогічному контексті – розвиток, виховання, освіта). Ми аналізуємо сутність культури у світлі основних підходів гуманітарного знання і гуманістичного бачення феномену. Вперше, у цьому аспекті, термін “культура” у його розширеному тлумаченні як “обробки, довершеності душі” зустрічається в працях Цицерона (106–43 рр. до н.е.) – культура душі (cultura animi). У ході історичного розвитку людства, саме культура вбирала у себе його якісні характеристики, виступала важливим чинником розкриття людського сутнісного потенціалу, формувала в людині духовну особистість. Сплеск її гуманістичного змісту яскраво відбито у європейській історико-філософській літературі другої половини XVIII століття – доби Просвітництва у якості поняття, що

охоплює особливості людського, культурного буття, у протилежність природному, стихійному світу. В історичному векторі суспільного розвитку, розширення “культурного діапазону”, людина спиралась на цінності й ідеали попередніх поколінь та епох, черпала загальнолюдські та етнокультурні, соціальні та професійні орієнтири.

Внаслідок цих процесів у ХІХ столітті обсяг накопичених знань про культуру досяг таких масштабів, що виникла гостра необхідність їх теоретично осмислити та узагальнити. З'явилися перші культурологічні концепції, в яких окреслювались стрижневі орієнтири формування культури, механізми її функціонування. Так, наприклад, Ф.Гегель у праці “Феноменологія духу” (1807) всю набуту людством культуру розглядав як “царство духу”. На думку філософа, впродовж усього життя людина переймає культурний досвід суспільства, “прилучається” до “царства духу”, переносячи його із зовнішнього світу у світ внутрішній.

Отже, спроби культурологічних досліджень були характерними вже у ХІХ столітті, проте у науковому вжитку поняття “культурологія” вперше з'явилося в роботі “Наука про культуру” (1949 р.) американського дослідника Уайта Леслі Алвіна. Таким чином, у ХХ ст. культурологія стає самостійною експериментальною галуззю наукових знань.

Сучасна вітчизняна культурологічна наука поняття “культура” пов'язує передусім з мистецькою та просвітницькою практикою і проблематикою на відміну від західної наукової традиції, в якій феномен “культура” розглядається переважно в соціально-етнографічному аспекті [2, 6].

Сучасне поняття “культура” набуло широкого вжитку та стало одним з фундаментальних багатофункціональних означень (за підрахунками культурологів їх існує понад 500), що пояснюється багатогранністю досліджуваного феномена та його широким вживанням у різних галузях знань та людської діяльності [3, 9]. Аналіз сучасних теоретичних філософських, культурологічних, соціологічних і психолого-педагогічних напрацювань дає нам підстави розглядати феномен культури з позицій гуманітарно-наукового підходу та охарактеризувати його з позицій інтеграційної сутності.

По-перше, культура – це **структуроутворююче ядро суспільства**, його духовної, ціннісної, комунікативної організації, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької) [4, 182]. По-друге, – це **форма соціальної поведінки людини**, яка зумовлена рівнем її виховання і освіти [5, 151]. По-третє, – це **простір**, що породжує зміст буття людини та виокремлює єдиносущне ядро культури на два типи: духовне і матеріальне (дихотомія культури), які тісно взаємопов'язані та характеризують певний рівень історичного розвитку людини і суспільства. По-четверте, – це **центральна категорія практично усіх гуманітарних наук** (І.Зязюн), а також **засіб**, що формує і реалізує сутнісні властивості людини. Відбувається це завдяки “процесу опредмечування – розпредмечування як постійного перетворення індивідуального багатства особистості в загальні форми культури, а цих загальних форм – знову в індивідуальне багатство особистості” [6, 139]. І насамкінець – це **категорія**, що вводиться до системи координат **професійно значущих якостей особистості** та стає складовою частиною професійної підготовки в цілому.

У всіх цих визначеннях є одна суттєва ознака – діяльність як форма прояву культури у розвитку людини і суспільства в цілому. У більш широкому розумінні “культура” відбиває результативний аспект діяльності, як системи зразків поведінки, еталонів та правил, мислення та почуттів людини, традицій, уявлень про буття та цінності життя різних верств населення і націй в цілому.

Водночас до складових сучасної культури суспільства філософи, культурологи, педагоги і психологи традиційно відносять такі її різновиди: політичну, економічну, екологічну, правову, моральну, художню, фізичну та багато інших видів, зумовлених різновидом людської діяльності. У своєму дослідженні ми зосереджуємо увагу на розкритті сутності феномену “художня культура”. Ми вважаємо, що найбільш глибокий аналіз цієї

категорії суттєво збагатить науковий понятійний апарат загальної педагогіки та педагогіки мистецтва.

Узагальнюючи пошуки розуміння художньої культури в філософській науці, слід відзначити, що її трактують як цілісну систему взаємодіючих і взаємодоповнюючих пластів і рівнів, що оперують духовним змістом і моральними цінностями (М.Бердяєв, М.Реріх, Р.Рудзітис, В.Соловйов, П.Флоренський, А.Швейцер); підсистему духовної культури (Г.Апресян, О.Буров, М.Гончаренко, Ю.Лукін); підсистему естетичної культури (Ю.Борєв, А.Єгоров, І.Ляшенко).

У соціологічних дослідженнях художню культуру часто розглядають як складову частину етнічної культури. Так, у дослідженнях О.Семашка запропоновано новий комплексний підхід до її визначення як цілісної художньої культури з урахуванням етносоціологічних і мистецьких аспектів в соціології національної художньої культури [7, 242].

Інші дослідники вказаної проблеми трактують художню культуру як одну з найрізноманітніших сфер культури, яка виникла ще в прадавні часи внаслідок художнього освоєння людиною дійсності та духовного відбиття її в мистецтві через художній образ, який поєднує в собі індивідуальне і типове, чуттєве і раціональне (Р.Арцишевський) [8, 212], та акцентують увагу на значущості соціальної ролі художньої культури, як “сукупності процесів і явищ духовної практичної діяльності людини, яка створює й опановує твори мистецтва і також матеріальні предмети, які є естетично цінними” (Є.Подольська, В.Лихвар, К.Іванова) [9, 72].

Сучасні культурологічні дослідження поглиблюють розгляд інтеграційної сутності художньої культури як:

- сукупності процесів і явищ духовної практичної діяльності, що створює, поширює й освоює естетичну цінність творів мистецтва і матеріальних предметів;
- цілеспрямований засіб організації й розвитку людської життєдіяльності, представлений у таких продуктах творчості, котрі несуть у собі художній образ;
- сукупну сферу різних форм мистецтва [10, 530];
- одну із спеціалізованих сфер культури, що функціонально вирішує завдання інтелектуально-чуттєвого відбиття світу в художніх образах, а також різноманітних аспектів забезпечення цієї діяльності [11, 30–38];
- культуру виробництва мистецтва, культуру його розповсюдження, пропаганди, культуру його сприйняття, розуміння, насолоди мистецтвом, нарешті, культуру естетичного виховання [12, 19].

Соціально-філософські та культурологічні обґрунтування інтеграційної сутності “художня культура” дають підґрунтя до осмислення її з психолого-педагогічних позицій.

Так, О.Щолокова розглядає художню культуру як складне утворення, що включає такі компоненти: художнє виробництво, художнє споживання, художня практика, художнє керівництво, які забезпечують функціонування художньої культури у суспільстві, передачу традицій, творчого досвіду, накопиченого століттями, засобами художнього засвоєння світу [13, 34].

У дослідженнях Н.Миропольської обґрунтована гуманістична сутність художньої культури, яка націлює особистість на дар універсально-почуттєвого прояву, на розвиток внутрішньої свободи мислення, естетичного погляду на світ, на феномен людини в житті та в світі. Завдяки діяльнісному, аксіологічному, світоглядному, особистісному аспектам художньої культури, актуалізуються естетичні, мистецтвознавчі та культурологічні знання, розвивається емоційна та інтелектуальна сфера людини. Зміст поняття “художня культура” розглядається нею як характеристика людини, “специфічна якість динамічної структури, неповторної унікальної індивідуальності, яка реалізує свою єдність у вчинку, що у контексті згаданого постає як осягнення особистісного смислу художньої цінності, що міститься у творах мистецтва” й допомагає людині осмислювати життєво важливі для неї парадигми буття [14, 24].

Д.Берестовська аналізує художню культуру як одну з найрізноманітніших сфер культури, що несе в собі найважливіші суспільні функції, серед яких – функція соціальної регуляції життя суспільства, яка є провідним механізмом впливу на свідомість людей [15, 19].

О.Рудницька акцентує увагу на поліфункціональному культуротворчому впливі художньої культури через: “вираження прекрасного”, “пізнання реального світу”, “відображення світу ідеального”, “вираження внутрішнього світу митця”, “засобу спілкування”, “виявлення творчості”, живописання реальності і водночас створення особливої вигаданої реальності. На підставі цього вона визначає пізнавальну, оцінювальну, визначальну і комунікативну функції художньої культури [16, 47].

На наш погляд, в додаток до означеного вище, художня культура має бути охарактеризована такими функціями:

– **світоглядною** (бо у художній культурі відбито різні типи світоспоглядання, психологічні й моральні особливості людини, етнічні характеристики людських спільнот різних часів, найсуттєвіші проблеми буття. Залучивши суб’єкта сприйняття до світу художньої реальності, якому властива висока “чутливість” до всього, що відбувається у всесвіті взагалі й людському бутті зокрема, художня культура формує його світогляд, який ґрунтується на самоцінності Людини, національному менталітеті, полікультурності);

– **виховною** (художня культура несе в собі великий моральний заряд, формує комплекс відчуттів, сприяє духовному й інтелектуальному розвитку та становленню цілісної особистості);

– **естетичною** (художня культура пробуджує творчий початок у людині, формує естетичні смаки, розвиває творчі здібності, актуалізує духовні потреби, ціннісні орієнтації, забезпечує соціалізацію з подальшою соціально-творчою активністю особистості);

– **сугестивною** (художня культура як сугестія (від лат. suggestio – навіювання) активний вплив на уяву, емоційно-почуттєву сферу, підсвідомість людини засобами тематичних, образних, звукових, ритмічних асоціацій);

– **катарсично-компенсаторною** (художня культура проникає в глибини людської психіки через засоби мистецтва, їх художні арсенали, завдяки чому у людини відкриваються можливості, способи самовираження особистісного “Я”).

Ми вважаємо, що кожна з проаналізованих функцій художньої культури детермінована потребами суспільного життя та відіграє в ньому вирішальну роль.

Аналіз літературних джерел дозволяє зробити такі висновки:

На сьогодні немає однозначного, загальноприйнятого трактування поняття “художня культура”, але тенденція включення в нього усієї сукупності видів мистецтв та пов’язаних з ними художньої діяльності вже чітко просліджується. Враховуючи множинність описових визначень, в яких відбито різнобічні аспекти одного й того ж явища, ми сприймаємо художню культуру як об’ємний цілісний образ, що складається з інтеграційних складових компонентів й частин всієї метакультурної спільноти.

На нашу думку, інтеграційними складовими компонентами художньої культури є система мистецтв, а саме: просторові (статичні) види мистецтв – живопис, скульптура, архітектура; часові (динамічні) – література, музика; просторово-часові (балет, театр, кіно).

До частин метакультурної спільноти художньої культури ми відносимо таких її суб’єктів, які “безпосередньо або опосередковано забезпечують її функціонування та розвиток” [7, 255] через професійну художню діяльність, художню практику, художнє керівництво (митець, мистецтвознавець), художньо-педагогічну й художньо-просвітницьку діяльність (митець, що навчає, та починаючі митці, які у нього навчаються; вчителі художньої культури чи мистецьких дисциплін та студенти, які оволодівають даними професіями), а також суб’єкти, які мають потребу у спілкуванні й освоєнні художніх цінностей.

Таким чином, **художня культура** – складне інтеграційне й динамічне утворення, що кваліфікується як система мистецтв, яка в своєму історичному розвитку вибирає певні

особливості трансформації суспільства й Людини в ньому, перетворюючи їх на художні цінності.

Виходячи з вищезначених висновків, перспектива подальшої роботи з даної проблеми дослідження пов'язана з розглядом специфіки професійної підготовки майбутніх вчителів художньої культури, врахування сутності досліджуваного феномену, його змістових складових компонентів, функцій, гуманістичних цінностей та ідеалів, а також способів діяльності й життєтворчості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глузман О.В. На шляху до ойкумени культури // Гуманітарні науки. – № 1. – 2002. С. 3–4.
2. Недзельський К.К. Сучасні культурологічні концепції (навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету). – ХДУ, 2003. – 118с.
3. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 288с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376с.
5. Социологический энциклопедический словарь / Под ред. Г.В.Осипова. – М.: ИНФРА. – М-НОРМА, 1998. – С.151.
6. Москаленко В.В., Циба В.Т. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації особистості // Педагогіка і психологія. – №3. – 1995. – С.139.
7. Соціологія культури: Навчальний посібник // О.М.Семашко, В.М.Піча, О.І. Погорілий та ін. / За ред. О.М.Семашка, В.М. Піча. – К.: “Каравела”, Львів: “Новий світ – 2000”, 2002.– 334с.
8. Арцишевський Р.А. Курс “Людина і суспільство”. Методика викладання: Метод. посіб. для вчителів. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 256с.
9. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 288с.
10. Хоруженко К.М. Культурологія. Энциклопедический словарь. – Ростов-на-Дону: Изд-во “Феникс”, 1997 – 640с.
11. Культурологія. XX век. Энциклопедия: В 2 т.– СПб.: Универ. книга, 1998. – Т.2. – С.30–38.
12. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. – 508 с.
13. Щолокова О.П. Система професійної підготовки студентів педагогічних вузів до художньо-естетичної освіти школярів. Автореф. дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.01, 13.00.04 / Київський університет ім. Т.Шевченка – К., 1996. – 43с.
14. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. – К.: Парламентське вид. – 2002. – 204с.
15. Берестовская Д.С. Чувствовать душу культуры (Мировая художественная культура в контексте университетского образования) // Гуманітарні науки. – № 1. – 2002. – С.15–20.
16. Основи викладання мистецьких дисциплін / За загальною ред. д.пед.н., проф. О.П.Рудницької. – К., 1998. – 183 с.

УДК 37. 03

Т.Ф. Юркова

ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ОРІЄНТАЦІЙ НА ЦІННОСТІ ПРИРОДИ: ПОЧИНАТИ З ДИТИНСТВА

В умовах державотворення і реалізації в Україні нової парадигми освіти і виховання аксіологічний підхід до розв'язання основних педагогічних проблем розглядається в педагогічній науці і практиці як один з найбільш пріоритетних.

Відповідно до соціальних запитів суспільства перед сучасною українською національною школою гостро повсталала проблема формування таких якостей і спрямованості особистості, що забезпечували б використання її творчого потенціалу в інтересах рішення глобальних проблем людства. Розробка нових технологій у промисловості і сільському господарстві здійснюватиметься тими, хто сидить сьогодні за шкільними партами, хто тільки